

Univerzitet u Beogradu
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

**SMETNJE I POREMEĆAJI:
FENOMENOLOGIJA,
PREVENCIJA I TRETMAN**
deo II

Priredile
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

BEOGRAD 2010

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i
tretman
deo II*

*Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment
Part II*

Priredile / Edited by
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

Beograd / Belgrade
2010.

**EDICIJA:
RADOVI I MONOGRAFIJE**

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

***Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i tretman deo II***

Za izdavača: Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici: Prof. dr Jasmina Kovačević, doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Mile Vuković,
- Prof. dr Snežana Nikolić,
- Prof. dr Sanja Ostojić,
- Prof. dr Nenad Glumbić,
- Prof. dr Aleksandar Jugović,
- Prof. dr Branka Eškirović,
- Doc. dr Nada Dragojević,

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju

- Prof. dr Pejo Đurašinović, Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Banja Luci
- Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Sofia University "St. Kliment
Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education,
Bulgaria
- Dr Zora Jačova, University "St. Cyril and Methodius",
Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and
Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty,
Slovenia
- Dr Isabel Maria Martin Monzón, University of Sevilla, Spain
- Dr Isabel Trujillo Pozo, University of Huelva, Spain
- Dr Philip Garner, The University of Northampton
- Dr Maria Elisabetta Ricci, Univerzitet "La Sapienza", Rim,
Italija
- Dr Vlasta Zupanc Isoski, Univerziteti klinički centar, Ljubljana

Recenzenti:

Štampa:

„Akademija“, Beograd

Tiraž: 350

*Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju
edicije: Radovi i monografije.*

*Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 29.6.2010. godine,
Odlukom br. 3/59 od 2.7.2010. godine, odobrilo je štampu Tematskog zbornika
"Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman", deo II.*

ISBN 978-86-80113-99-9

**EDITION:
PAPERS AND MONOGRAPHS**

Publisher:
University of Belgrade,
Faculty of Special Education and Rehabilitation
***Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment Part II***

For the Publisher:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean

Editors:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD

Asst Prof. Vesna Vučinić, PhD

Editorial Board:

- Prof. Mile Vuković, PhD
- Prof. Snežana Nikolić, PhD
- Prof. Sanja Ostojić, PhD
- Prof. Nenad Glumbić, PhD
- Prof. Aleksandar Jugović, PhD
- Prof. Branka Eškirović, PhD
- Asst Prof. Nada Dragojević, PhD

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

- Prof. Pejo Đurašinović, PhD, Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka
- Asst Prof. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education, Bulgaria
- Zora Jačova, PhD, University "St. Cyril and Methodius", Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty, Slovenia
- Isabel Maria Martin Monzon, PhD, University of Sevilla, Spain
- Isabel Trujillo Pozo, PhD, University of Huelva, Spain
- Philip Garner, PhD, The University of Northampton
- Maria Elisabetta Ricci, PhD, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Vlasta Zupanc Isoski, PhD, University Medical Centre, Ljubljana

Reviewers:

Printed by:

"Akademija", Belgrade

Number of copies: 350

Scientific Council of the University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, decided to release the edition Papers and Monographs (Decision no 3/9 from 8th March 2008).

Scientific Council of the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, approved the printing of Thematic Collection of Papers: Disabilities and Disorders: Phenomenology, Prevention and Treatment, Part II at its regular session on 29th June 2010 (Decision no 3/59 from 2nd July 2010).

ISBN 978-86-80113-99-9

IZAZOVI PRUŽANJA POMOĆI ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U SRBIJI

¹Vesna Nikolić-Ristanović, ²Sanja Čopić

¹Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,

²Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima skopčano je sa mnogim problemima i izazovima. Jedan od najznačajnijih je svakako vezan za prepoznavanje žrtava, oblike pomoći koji im stoje na raspolaganju, njihovu informisanost i korišćenje postojećih mogućnosti pomoći i zaštite. Kao posebno važno pitanje postavlja se pitanje (ne) kažnjavanja žrtava – ilegalnih migranata, pitanja u vezi identifikacije i pružanja pomoći deci – žrtvama, pitanje prava žrtve na pomoć koja odgovara njenim potrebama, pitanje informisanog pristanka žrtve na pojedine oblike pomoći, posebno na smeštanje u sigurnu kuću, zaštita žrtve u krivičnom postupku, neprepoznavanje muškaraca kao žrtava i sl.

Rad ima za cilj da predstavi rezultate istraživanja koji se odnose na navedena ključna pitanja u vezi pružanja pomoći i podrške ženama i muškarcima, žrtvama trgovine ljudima u Srbiji. U radu će najpre biti opisan sistem pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima koji postoji u Srbiji. Zatim će biti izloženi rezultati dva istraživanja Viktimološkog društva Srbije. Prvo istraživanje je istraživanje trgovine muškarcima u Srbiji, koje je sprovedeno 2008. i 2009. godine na osnovu intervjua sa stručnjacima, žrtvama i izvršiocima. Drugo istraživanje odnosi se na pomoć i podršku ženama žrtvama trgovine ljudima, i sprovedeno je 2009. godine putem intervjua sa učesnicima u pružanju pomoći žrtvama. U oba istraživanja podaci su prikupljeni i neposrednim posmatranjem suđenja.

Na kraju rada biće iznete preporuke za poboljšanje sistema pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima oba pola u Srbiji.

Ključne reči: trgovina ženama, trgovina muškarcima, pružanje pomoći, Srbija.

UVOD

Na savremenim putevima trgovine ljudima, Srbija se pozicionira prevashodno kao zemlja tranzita, ali i kao zemlja porekla i (privremene ili trajne) destinacije žrtava trgovine ljudima (Nikolić-Ristanović i dr., 2004, Bjerkan, 2005, Nikolić-Ristanović, 2009, USDS, 2009). Pri tome, žrtve trgovine ljudima u Srbiji

su i žene i muškarci, i to kako punoletni tako i maloletni, a njima se, *u, kroz i iz* Srbije, kao i unutar granica zemlje, trguje u cilju seksualne i radne eksploatacije, prosjačenja, vršenja krivičnih dela, usvojenja i slično.

Na problem trgovine ljudima u Srbiji su, krajem devedesetih godina prošlog veka, prve ukazale nevladine organizacije, koje su radile na pružanju pomoći i podrške žrtvama i zalaganju za izmene zakona i prakse. Tek nakon političkih promena 2000. godine i ratifikacije Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatnog Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom,¹ a pod uticajem i uz podršku međunarodnih organizacija (posebno OEBS-a), država počinje aktivnije da se uključuje u kreiranje politike suprotstavljanja trgovini ljudima. Tada se pokreću i brojne anti-trafiking inicijative i kampanje, koje su rezultirale nizom novina, kako na zakonodavnom, tako i na praktičnom planu, tj. u domenu pružanja pomoći i zaštite žrtvama ovog vida kriminaliteta, ali i u pogledu razvijanja programa obuke i sprovođenja istraživanja, kao važnog osnova za dalje osmišljavanje i kreiranje politike suprotstavljanja trgovini ljudima.

Gljučna dostignuća u domenu anti-trafiking politike i prakse, a koja su od značaja za razvijanje sistema pomoći žrtvama trgovine ljudima, uključuju inkriminisanje trgovine ljudima kao posebnog krivičnog dela;² razvijanje nacionalnog mehanizma upućivanja; postojanje opštih i specijalizovanih službi, kako nevladinih, tako i državnih, koje pružaju pomoć i podršku žrtvama; omogućavanje izdavanja dozvole privremenog boravka strancima kao žrtvama trgovine ljudima; razvijanje i sprovođenje različitih programa obuke za profesionalce koji dolaze ili mogu da dođu u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima (službenike policije, stručne radnike u sistemu socijalne zaštite, sudije, tužioce, zdravstvene radnike, aktiviste i aktivistkinje nevladinih organizacija i slično), kao i sprovođenje istraživanja trgovine ljudima i identifikovanje dobre i loše prakse u pružanju podrške ženama, muškarcima i deci žrtvama trgovine ljudima.

Uprkos tome, pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima i dalje je skopčano sa mnogim problemima i izazovima. Jedan od najznačajnijih je svakako vezan za prepoznavanje žrtava, oblike pomoći koji im stoje na raspolaganju, njihovu informisanost i korišćenje postojećih mogućnosti pomoći i zaštite. Kao posebno važno, postavlja se pitanje (ne)kažnjavanja žrtava–ilegalnih migranata; potom, pitanja u vezi identifikacije i pružanja pomoći deci–žrtvama, prava žrtve na pomoć koja odgovara njenim potrebama, informisanog pristanka žrtve na pojedine oblike pomoći, posebno na smeštanje u sigurnu kuću, kao i pitanja u vezi zaštite žrtve u krivičnom postupku, neprepoznavanja muškaraca kao žrtava i slično.

Polazeći od toga, cilj ovog rada je predstavljanje ključnih rezultata dva istraživanja Viktimološkog društva Srbije koja se odnose na pružanje pomoći i podrške

1 Skupština RS je donela Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatnog protokola 22. juna 2001. godine, Službeni list SRJ – međunarodni ugovori br. 6/2001.

2 Krivično delo trgovina ljudima je uneto u krivično zakonodavstvo Srbije Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS 2003. godine, a na osnovu predloga koji je izradila radna grupa Viktimološkog društva Srbije. Nakon reforme krivičnog zakonodavstva 2005. godine, ono je našlo svoje mesto i u novom Krivičnom zakoniku RS (član 388). Pored krivičnog dela trgovina ljudima, naš zakonodavac je kao posebno krivično delo predvideo i trgovinu decom radi usvojenja (član 389).

ženama, odnosno, muškarcima, žrtvama trgovine ljudima u Srbiji, sa posebnim akcentom na uočene probleme i praznine i rodni aspekt pružanja pomoći.

Istraživanje sistema pomoći i podrške ženskim (maloletnim i punoletnim) žrtvama trgovine ljudima u Srbiji sprovedeno je 2009. godine (Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2010). Ovo istraživanje je, u osnovi, bilo usmereno na dolaženje do saznanja o tome na koji način funkcionise sistem pomoći i podrške žrtvama trgovine ženama u praksi, ocenu tog sistema i razvijanje preporuka za njegovo dalje unapređenje. U tom cilju, tokom istraživanja su prikupljeni podaci o ukupno 11 slučajeva trgovine ženama i devojkicama u kojima je identifikovano 12 žrtava,³ što predstavlja 18.7% ukupnog broja žrtava koje je identifikovala Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima u Srbiji u prvih osam meseci 2009. godine. Podaci su prikupljeni putem intervjua i ankete sa predstavnicima organizacija/institucija koje su bile neposredno uključene u pružanje pomoći žrtvama, kao i putem analize sadržaja i posmatranja suđenja.⁴ O svakom pojedinačnom slučaju trgovine ženama ili devojkicama dobijeni su uvidi različitih aktera uključenih u pružanje pomoći. Takav metodološki pristup je omogućio dobijanje obuhvatnije i tačnije slike o mehanizmu reagovanja u svakom pojedinačnom slučaju trgovine ženama, ali i jasnije sagledavanje funkcionisanja sistema pomoći u celini, tj. mesta i uloge pojedinih organizacija/institucija u njemu. Primenjeni metodološki pristup je razvijen u Viktimološkom društvu Srbije na osnovu iskustava iz ranijih istraživanja, a posebno istraživanja trgovine muškarcima (Nikolić-Ristanović i dr., 2004, Ćopić i Nikolić-Ristanović, 2006, Nikolić-Ristanović, 2009). On ujedno predstavlja osnov modela monitoringa sistema pomoći i podrške koji smo predložile, pa je ovo istraživanje, pored osnovnog, za cilj imalo i testiranje predloženog modela monitoringa.

Istraživanje trgovine muškarcima, koje je sprovedeno 2008. i 2009. godine, za predmet je imalo trgovinu muškima (maloletnim i punoletnim) osobama u Srbiji, u periodu od 2003. do 2007. godine (Nikolić-Ristanović, 2009). Ovo istraživanje se bavilo širim dijapazonom pitanja, s tim što će u ovom radu biti reči samo o onom njegovom delu koji se odnosi na pomoć žrtvama. Za prikupljanje podataka primenjen je etnografski multi-metod (Nikolić-Ristanović i Dimitrijević, 2009). Najveći deo podataka prikupljen je putem intervjua sa 82 stručnjaka iz državnih organa, institucija i nevladinih i međunarodnih organizacija. Uz to, podaci su prikupljeni i putem intervjua sa 13 (potencijalnih) žrtava trgovine ljudima i sa 12 lica osuđenih za trgovinu ljudima, koji su se u vreme vođenja intervjua nalazili na izdržavanju zatvorske kazne. Pored intervjua, za prikupljanje podataka o slučajevima trgovine muškarcima korišćene su i sudske presude i izveštaji sa praćenja suđenja. Na taj način su prikupljeni podaci o ukupno 55 slučajeva u kojima je identifikovano 407 muških žrtava trgovine ljudima, od toga 342 punoletna muškarca i 65 dečaka.

3 Sve osobe, osim jedne, bile su identifikovane kao žrtve u prvoj polovini 2009. godine.

4 Na taj način je praktično testiran centralni deo predloženog modela, odnosno metodološkog pristupa. Zbog nedobijanja odobrenja za vođenje intervjua sa policijom i žrtvama, kao i za neposredno posmatranje rada Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, podaci do kojih se došlo su delom ostali nedorečeni zbog nedostatka uvida ovih aktera, kao i u pogledu informacija koje smo planirale da prikupimo neposrednim posmatranjem.

Na osnovu opisa savremenog institucionalnog okvira pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima u Srbiji i prezentovanih ključnih nalaza istraživanja biće data ocena funkcionisanja sistema pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima u Srbiji u celini, kao i preporuke za njegovo unapređenje.

SAVREMENI INSTITUCIONALNI OKVIR PRUŽANJA POMOĆI ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U SRBIJI

Savremeni institucionalni okvir pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima u Srbiji počeo je da se razvija od 2001. godine kada je osnovan Nacionalni tim za borbu protiv trgovine ljudima u SR Jugoslaviji, da bi svoj razvoj nastavio 2002. godine sa formiranjem Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima, a potom i Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima 2003. godine. Međutim, tek usvajanje *Strategije borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji* 2006. godine (u daljem tekstu Strategija)⁵ dovodi do formalizacije stanja s početka XX veka. Strategija tako predstavlja prvi i, za sada, jedini, ali ipak značajan politički dokument u kome je definisan institucionalni okvir suprotstavljanja trgovini ljudima i pružanja pomoći žrtvama ovog vida kriminaliteta.

Institucionalni okvir pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima kreiran je u okviru Nacionalnog mehanizma za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima, koji, pak, čini deo šireg mehanizma za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima. Nacionalni mehanizam za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima Strategija definiše kao mehanizam koji objedinjuje „sve identifikovane aktere koji mogu da dođu u kontakt sa žrtvama, odnosno, potencijalnim žrtvama trgovine ljudima, kao i sistem neophodne pomoći koji obuhvata medicinsku, psiho-socijalnu i pravnu pomoć“. Ovaj mehanizam se sastoji iz dva dela: Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima i Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima.

Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima formirana je 2003. godine, a od 2005. godine čini deo sistema socijalne zaštite Republike Srbije. Uloga Službe u sistemu pomoći i zaštite žrtava trgovine ljudima određena je Strategijom, dok su konkretni poslovi i zadaci ove organizacije definisani *Pravilnikom o sistematizaciji poslova i zadataka Zavoda za vaspitanje dece i omladine*.⁶ Prema odredbama Strategije, ključna uloga Službe sastoji se u zaštiti ljudskih prava žrtava pri njihovoj identifikaciji i tokom procesa pružanja pomoći i zaštite. Kako bi ispunila svoju ulogu centralnog tela celokupnog mehanizma identifikacije, pomoći i zaštite žrtava, Služba ostvaruje saradnju sa, kako stoji u Strategiji, „specijalizovanim nevladinim organizacijama, policijom i pravosudnim organima, kao i drugim profesionalcima i organizacijama aktivnim na polju borbe protiv trgovine ljudima“. Sa druge strane, Pravilnikom o sistematizaciji poslova i zadataka Zavoda za vaspitanje dece i omladine, Službi je u nadležnost stavljena široka lepeza različitih poslova i zadataka: od identifikacije žrtve, preko njenog upoznavanja sa programom pomoći i informisanja o njenim pravima, pružanja različitih vidova direktne pomoći, do poslova koordinacije rada različitih institucija i organizacija

5 Službeni glasnik RS br. 111/06.

6 Više o tome videti u: Simeunović-Patić, 2009: 171-173, Jovanović, Savić, 2008.

i saradnje sa relevantnim državnim organima, institucijama, nevladinim i međunarodnim organizacijama, ambasadama i tome slično.

Drugi deo institucionalnog okvira pomoći i zaštite žrtava čini Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima. Prema odredbama Strategije, on predstavlja „multidisciplinarno telo, koje se sastoji od predstavnika državnih institucija,⁷ nevladinih organizacija⁸ i međunarodnih organizacija⁹, i predstavlja forum na kome se dogovara dugoročna, višesektoralna i koordinisana politika borbe protiv trgovine ljudima“. Međutim, uloga, zadaci i odgovornosti članova Republičkog tima u sistemu pomoći i zaštite žrtava, kao i njihov međusobni odnos sa Službom za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima nisu definisani Strategijom niti bilo kojim drugim pravno obavezujućim aktom, što, kako će se videti u nastavku izlaganja, predstavlja prepreku za odgovarajuće postupanje u konkretnim slučajevima trgovine ljudima. U praksi se nedostatak uobličenog i koherentnog pravnog okvira nadomešćuje donošenjem pojedinih podzakonskih (posebno u domenu delovanja službenika policije)¹⁰ i internih akata (na primer, u sistemu socijalne zaštite) ili pojedinačnim sporazumima o saradnji Službe i pojedinih nevladinih organizacija (Atina, ASTRA i Savetovalište protiv nasilja u porodici), što, kako pokazuje praksa, ipak nije dovoljno.

U procesu dalje institucionalizacije anti-trafiking mehanizma, značajan korak predstavlja potpisivanje Sporazuma o saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima između ministarstva unutrašnjih poslova, ministarstva finansija, ministarstva pravde, ministarstva zdravlja, ministarstva prosvete i ministarstva rada i socijalne politike. Ovim aktom, koji je potpisan krajem 2009. godine, postavlja se širi okvir saradnje nadležnih državnih organa u razvoju nacionalnog mehanizma upućivanja i sistema podrške žrtvama trgovine ljudima. U cilju postavljanja jasnijeg osnova saradnje nadležnih organizacija i institucija u praksi, uz ovaj Sporazum je usvojen i dokument pod nazivom Smernice za standardne operativne postupke postupanja sa žrtvama trgovine ljudima.¹¹ Ovim dokumentom se definišu smernice za upućivanje žrtava trgovine ljudima na niz neophodnih usluga/ službi, kako u slučajevima transnacionalne, tako i unutrašnje trgovine ljudima i

7 Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo spoljnih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo finansija, Ministarstvo prosvete i sporta, Ministarstvo zdravlja, Vrhovni sud Srbije i Republičko javno tužilaštvo.

8 ASTRA, Beosuport, Viktimološko društvo Srbije, Savetovalište protiv nasilja u porodici, Atina, Centar za prava deteta, Antitrafiking centar, Save the Children UK i Fond hrišćanske dece.

9 Misija OEBS u Srbiji, misija IOM, UNICEF, UNHCR, Save the Children, kao i Crveni krst Srbije.

10 Kao što su Instrukcija o uslovima za odobrenje privremenog boravka stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima, koju je doneo ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije jula 2004. godine; Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima, koje je 2006. godine doneo ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije i Obavezna instrukcija o postupanju sa krijumčarenim licima, koju je ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije doneo aprila 2009. godine.

11 Smernice su razvijene u okviru Programa podrške uspostavljanju prekograničnog mehanizma upućivanja (TRM) za žrtve trgovine ljudima u jugoistočnoj Evropi, koji je finansiran od strane USAID, a koji je implementirao Međunarodni centar za razvoj migracione politike (ICMPD). Međutim, u vreme pisanja ovog rada, još uvek nije bio dostupan konačan tekst ni Smernica ni Sporazuma o saradnji između nadležnih ministarstva.

zaštite žrtava. Utoliko bi ovaj dokument trebalo da obezbedi jasnije procedure postupanja, a time i dalju formalizaciju celokupnog mehanizma podrške i zaštite žrtava trgovine ljudima.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rod, viktimizacija i podrška

Raspoloživi podaci i rezultati istraživanja, kako u svetu tako i u našoj zemlji, ukazuju na to da su žrtve trgovine ljudima prevashodno žene i ženska deca (USDS, 2008; Surtees, 2008).¹² Žene i devojčice su posebno izložene viktimizaciji trgovinom u cilju seksualne eksploatacije, ali se pojavljuju i kao žrtve trgovine u cilju radne eksploatacije, u cilju sklapanja braka, radi prodaje, usvojenja i prosjačenja. Žrtve trgovine ženama i devojčicama izložene su viktimizaciji fizičkim, psihičkim i seksualnim nasiljem, raznim kontrolnim taktikama, izolaciji i eksploataciji (Nikolić-Ristanović, 2005). Ipak, žrtve trgovine ljudima nisu samo žene i devojčice. U novije vreme sve više raste svest o postojanju trgovine punoletnim i maloletnim muškarcima. Naime, iako je generalno gledano trgovina muškim žrtvama i dalje manje istražena od trgovine ženama i devojčicama, raspoloživi podaci ukazuju na trend rasta broja identifikovanih muških žrtava, kako u svetu tako i u Srbiji. Pri tome je zanimljivo primetiti da, uprkos razlikama u apsolutnim brojevima, u pogledu takvog trenda u Srbiji postoji saglasnost između podataka koji dolaze iz različitih izvora: državnih organa, službi za žrtve i rezultata istraživanja (Kovačević-Lepojević i Dimitrijević, 2009; Ćopić i Dimitrijević, 2009).

Takođe, podaci ukazuju na činjenicu da se i muške žrtve trgovine ljudima drže pod manje ili više strogom kontrolom, kao i da bivaju zlostavljane i eksploatisane na razne načine. Rezultati istraživanja Viktimološkog društva Srbije pokazali su da su u Srbiji punoletni muškarci prevashodno žrtve trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije (posebno u građevinskoj industriji i poljoprivredi), dok je za dečake posebno izražen rizik od trgovine u cilju prosjačenja, a zatim i od trgovine u cilju vršenja krivičnih dela. Prema podacima pomenutog istraživanja, dečaci u Srbiji se pojavljuju sporadično i kao žrtve trgovine u cilju radne i seksualne eksploatacije (Ćopić, 2009).

Ipak, uprkos okolnosti da sve više muškaraca biva viktimizirano trgovinom ljudima, muškarci su još uvek pretežno nevidljivi i nepriznati kao žrtve ovog oblika kriminaliteta. Štaviše, i oni sami izbegavaju da sebe vide kao žrtve. Naime, rezultati postojećih istraživanja pokazuju da rodni stereotipi, po kojima je uloga žrtve rezervisana za žene, umnogome utiču na način na koji osobe koje su zadužene za pružanje pomoći vide žrtve, ali i na način na koji oni sami sebe doživljavaju. U narednim izlaganjima nastojaćemo da pokažemo kakve konsekvence to može imati na dostupnost i način pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima oba pola.

¹² Za detaljniji pregled podataka o strukturi žrtava trgovine ljudima prema polu videti Kovačević-Lepojević i Dimitrijević, 2009: 21-25.

Pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima ženskog pola u Srbiji: dobre prakse, praznine i nedostaci

Istraživanjem podrške i pomoći ženskim žrtvama trgovine ljudima u Srbiji došlo se do značajnih kvalitativnih podataka o tome ko i na koji način je uključen u pružanje pomoći ovoj kategoriji žrtava, o primerima dobre ali i loše prakse i praznina, neadekvatnog načina pružanja pomoći i neusaglašenosti raznih delova sistema.

U analiziranim slučajevima relativno mali broj institucija i organizacija je bio uključen u prepoznavanje i pružanje pomoći ženskim žrtvama, pri čemu je taj broj posebno mali kada su u pitanju deca.¹³

Naime, punoletne žrtve su bile otkrivene, odnosno prepoznate, od strane policije, osobe kojoj se žrtva obratila za pomoć i ambasade zemlje porekla u zemlji destinacije, dok je u jednom slučaju sama žrtva zatražila pomoć. Zanimljivo je primetiti da je, suprotno široko rasprostranjenom uverenju o ključnoj ulozi policije u prepoznavanju žrtava trgovine, samo jedna punoletna ženska žrtva bila prepoznata od ove institucije.

Kada je u pitanju otkrivanje maloletnih žrtava, situacija je nešto drugačije. Naime, u posmatranim slučajevima policija se javlja kao jedina institucija koja je prepoznala, odnosno otkrila žrtvu. Dakle, ovde se potvrđuju rezultati ranijih istraživanja vezano za ključnu ulogu policije u identifikovanju ženskih žrtava, ali se istovremeno pokazuje da je broj aktera koji u praksi prepoznaju maloletne žrtve manji u odnosu na one koji prepoznaju punoletne žrtve. Nije širok ni dijapazon institucija i organizacija koje su uključene u pružanje direktne pomoći ženskim žrtvama trgovine ljudima. Od državnih organa to su, pre svega, Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, centri za socijalni rad i ustanove koje imaju mogućnost za smeštaj žrtava, dok su od nevladinih organizacija u pružanje direktne pomoći uključene samo NVO Astra i organizacije koje vode sigurne, odnosno privremene kuće za žrtve.

Dobijeni podaci ukazuju na nedovoljnu iskorišćenost ukupnih raspoloživih društvenih resursa¹⁴ za pomoć žrtvama, kako u okviru državnih institucija tako i u nevladinom sektoru, koji se koriste za prepoznavanje i pružanje pomoći ženama i devojkama - žrtvama trgovine ljudima. Ta ograničenost posebno dolazi do izražaja na teritoriji Srbije van Beograda. Naime, institucije i organizacije koje učestvuju u otkrivanju i pružanju pomoći žrtvama uglavnom su koncentrisane u Beogradu, uz sasvim ograničeno učešće organizacija iz drugih delova Srbije. Posledica takve situacije jeste mali broj prepoznatih i otkrivenih žrtava, pa samim tim i mali broj žrtava koje dobijaju pomoć koja im je potrebna.

U okviru istraživanja Viktimološkog društva Srbije o pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima ženskog pola došlo se i do izvesnih, mada ograničenih,¹⁵

13 Pod decom su, u skladu sa Konvencijom o pravima dece, podrazumevane osobe mlađe od 18 godina.

14 Iako su ti resursi nedovoljni da podmire sve potrebe žrtava, oni su svakako veći od onih koji se koriste za pomoć žrtvama trgovine ljudima i obuhvataju kako službe opšteg tipa tako i različite organizacije i državne institucije za pomoć ženama i deci žrtvama nasilja.

15 Saznanja vezana za način pružanja pomoći do kojih se došlo ovim istraživanjem su ispod očekivanih, jer istraživačicama nije omogućeno da izvrše neposredno posmatranje postupanja policije i organizacija za pomoć žrtvama, niti da razgovaraju sa žrtvama.

saznanja o samom načinu pružanja pomoći žrtvama. Dobijeni podaci ukazuju kako na primere dobre tako i na primere loše prakse.

U slučajevima žrtava kojima je pružena pomoć, žrtve su dobile različite vrste pomoći od strane različitih institucija i nevladinih organizacija.

Policija je, pored inicijalnog prepoznavanja žrtve, obavljala i inicijalni razgovor sa njom (u prisustvu centra za socijalni rad i-ili Službe, ili bez njihovog prisustva), obavještavala ih o uslugama Službe i upućivala ih na nju, centar za socijalni rad i-ili nevladinu organizaciju, a u nekim slučajevima pružala i neke konkretnije vidove pomoći, poput: obezbeđenja prevoza ili dočeka žrtve koja dolazi iz inostranstva, dovođenja žrtve u nevladinu organizaciju, odnosno njeno smeštanje u sklonište, kupovine hrane žrtvi i slično.

Uloga Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima u opisanim slučajevima je bila dvostruka: pružanje direktne pomoći i koordinacija pomoći drugih pružalaca usluga. Pri tome je, suprotno očekivanjima, spisak aktivnosti na pružanju direktne pomoći žrtvama daleko duži u odnosu na koordinacione aktivnosti, koje se svode samo na kontaktiranje raznih aktera u cilju nalaženja adekvatne pomoći za žrtve. Služba je, naime, pružala veći broj oblika direktne pomoći i to: razgovor, prisustvo razgovoru sa žrtvom u centru za socijalni rad i policiji – informacije, pomoć u pribavljanju dozvole boravka, organizacija putovanja i pratnja žrtve – ispraćaj i doček, organizacija povratka žrtve u zemlju porekla, podrška na sudu, smeštanje u sklonište, materijalna pomoć, izdavanje žrtvi potvrde radi obezbeđivanja zdravstvene zaštite i praćenje postupanja centara za socijalni rad i zalaganje za prava žrtava.

Ako uporedimo aktivnosti Službe sa onim što nude centri za socijalni rad, možemo uočiti visok nivo sličnosti. Pri tome se koordinacione aktivnosti podudaraju, dok se u okviru direktne pomoći specifičnost pomoći koju pruža Služba ogleda u pomoći u pribavljanju dozvole boravka i izdavanju žrtvi potvrde radi obezbeđivanja zdravstvene zaštite, kao i u praćenju postupanja centara za socijalni rad. Ovi podaci pokazuju da je uloga Službe u pružanju pomoći maloletnim žrtvama trgovine uglavnom svedena na pomoć centrima za socijalni rad, sa izuzetkom nekoliko aktivnosti koje se mogu smatrati specifičnim za Službu. Pomoć koju žrtvama pružaju nevladine organizacije takođe se uglavnom podudara sa onim što nudi Služba, kako u smislu koordinacije pružanja pomoći tako i u smislu direktne pomoći. Izuzetak su usluge sigurnog smeštaja koje, kada su u pitanju žrtve trgovine, uglavnom obezbeđuju nevladine organizacije i druge službe socijalne zaštite, kao i pribavljanje dozvole boravka, što radi Služba. Dobijeni podaci su pokazali da Služba u praksi funkcionise prevashodno kao državna služba za direktnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, a ne i kao koordinator te pomoći (Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2010).

Dobijeni podaci ukazali su na više primera dobre prakse pružanja pomoći žrtvama, posebno od strane nevladinih organizacija koje su nekada primorane da preuzimaju na sebe i one usluge koje bi po prirodi stvari trebalo da vrše državne institucije.¹⁶ Posebno je značajno i pružanje pomoći i podrške žrtvi na sudu od strane nevladinih organizacija. Ipak, pored primera dobre prakse, identifikovani su i nedostaci koji su imali za posledicu dodatno viktimiziranje žrtava od stra-

16 Detaljnije o ovome videti u Nikolić-Ristanović i Ćopić, 2010: 54, 60, 64.

ne osoba koje su im pružale pomoć. U pitanju je nedostatak skloništa i drugih vidova pomoći i podrške prilagođenih potrebama ženske dece, kao i nejasan odnos nadležnosti centara za socijalni rad i Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima kada je u pitanju pomoć maloletnim ženskim žrtvama. Takođe, istraživanje je pokazalo da institucije i nevladine organizacije tretiraju žene i devojčice – žrtve trgovine ljudima pre kao objekte nego kao ljudska bića koja su u stanju da donose na informacijama zasnovane odluke i koje imaju pravo da znaju šta će biti sa njima i u situaciji kada im se pruža pomoć. Tako, na primer, žrtvama se nude razni oblici pomoći, ali se one ne pitaju šta im je potrebno, da li žele da se vrate u zemlju porekla, a nekada im se ne daju ni neophodna objašnjenja prilikom smeštanja u sklonište ili premeštanja iz jednog smeštaja u drugi. Ovo poslednje je posebno došlo do izražaja kada se radilo o ženskoj deci, pa je tako u jednom slučaju devojčica albanske nacionalnosti premeštana iz jednog smeštaja u drugi i preuzimana od Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, a da nije imala prevodioca niti joj je objašnjeno gde ide i šta će se sa njom dogoditi. To je svakako primer loše prakse s obzirom da takvo postupanje nedvosmisleno sekundarno viktimizira, posebno kada se zna da svako, čak i na najpažljiviji način izvedeno premeštanje žrtve, izaziva kod nje dodatni stres (Bjerkan i Dyrild, 2005: 148).

Organizacije i institucije koje pružaju pomoć žrtvama nemaju uvek informacije o krivičnom postupku i osudi izvršioca, što praktično znači da tu informaciju ne mogu da daju ni žrtvama. Sa stanovišta zaštite žrtava to se može smatrati lošom praksom.¹⁷ Najzad, postupanje sa žrtvama na način koji ih tretira kao objekte došlo je do izražaja i u nedavanju mogućnosti žrtvama da same odluče da li će razgovarati sa istraživačicama za potrebe našeg istraživanja, odnosno u onemogućavanju istraživačicama da uopšte stupe u kontakt sa njima.

U celini posmatrano, ovakvo postupanje sa žrtvama otvara pitanje u kojoj meri je postojeći sistem pomoći zaista baziran na potrebama žrtava i u kojoj meri takav pristup može imati negativne efekte na žrtve. Naime, kako ističu Kröger, Malkoč i Uhr (2004: 69), žrtve treba da budu u stanju da, na osnovu prethodno dobijenih informacija, same donesu odluku o tome šta smatraju svojim najboljim interesom.

Kao poseban problem izdvojilo se i odsustvo podrške žrtvama na sudu, kao i od zloupotrebe od strane medija, što je u jednom slučaju imalo za posledicu kako sekundarnu viktimizaciju tako i reviktimizaciju žrtve od strane trafikera (Nikolić-Ristanović i Čopić, 2010). Ovaj slučaj predstavlja i jedan od primera loše prakse u smislu odsustva proaktivnog pristupa Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, koja nije punudila pomoć ovoj žrtvi niti je uputila na organizacije koje pružaju pomoć žrtvama na sudu, iako je za slučaj saznala iz medija.

Jedan od posebno značajnih problema koji je uočen ovim istraživanjem odnosi se na odsustvo osnovnih znanja pružalaca usluga potrebnih za rad sa žrtvama, kao i znanja o specifičnostima rada sa žrtvama rodno baziranog nasilja. Naime, podrška žrtvama trgovine ženama uglavnom se razvijala nezavisno od feminističkih i viktimoloških pristupa podršci žrtvama. To je imalo za posledicu da podrška žrtvama trgovine ženama nije bazirana na principima autonomije vo-

17 Te informacije, uz podatak o izlasku izvršioca iz pritvora i zatvora, predstavljaju važne informacije koje veliki broj službi za žrtve u svetu daje žrtvama.

lje i poštovanja aktiviteta žrtve, da pružaoci usluga nemaju jasno razumevanje emocionalne podrške (šta je ona i u čemu se sastoji), kao i da se organizacije koje pružaju pomoć žrtvama oslanjaju u većoj meri na informacije dobijene od policije nego na priču same žrtve.

Sve to skupa stvara povoljno tlo za sekundarnu viktimizaciju i reviktimizaciju žrtava. Štaviše, takav odnos prema žrtvama u osnovi se svodi na održavanje njihovih tradicionalnih uloga kroz njihovo kontrolisanje i pasivnost, umesto osnaživanja i jačanja njihove kontrole nad sopstvenim životom (Andrijašević, 2007).

Pružanje pomoći muškim žrtvama trgovine ljudima u Srbiji: identifikovane praznine i nedostaci

Kada je u pitanju pružanje pomoći žrtvama muškog pola, deo problema koji su identifikovani istraživanjem Viktimološkog društva Srbije je opšteg karaktera i sličan je napred opisanim problemima pružanja pomoći žrtvama ženskog pola, dok je drugi deo specifičan upravo za muške žrtve.

Pored ograničenosti korišćenja postojećih resursa za identifikovanje i pomoć žrtvama koja je posledica načina funkcionisanja sistema upućivanja, jedan od ključnih problema u obezbeđivanju pomoći žrtvama muškog pola povezan je i sa činjenicom da je njihov udeo u ukupnom broju žrtava dosta manji od udela žrtava ženskog pola. Uz to, kao što smo napred već pomenule, uticaj rodnih stereotipa vezuje ulogu žrtve prevashodno za žene, pa sve to skupa čini da žrtve muškog pola daleko češće ostaju neprepoznate u poređenju sa ženskim žrtvama.

Međutim, čak i u okviru malog broja onih muškaraca koji su prepoznati kao žrtve, većina ostaje bez ikakve pomoći i podrške. Osim toga, žrtve su izložene najdrastičnijim oblicima sekundarne viktimizacije, koja često uključuje i kažnjavanje i boravak u zatvoru, pri čemu se tretiraju kao ilegalni migranti i kriminalci. To važi pre svega za punoletne muškarce, ali ima i slučajeva krivičnog gonjenja i kažnjavanja i maloletnika. Rezultati istraživanja trgovine muškarcima u Srbiji pokazali su da je u posmatranom periodu 16.6% punoletnih i 9.2% maloletnih žrtava bilo kažnjeno, pri čemu je taj procenat verovatno veći jer za 24% punoletnih i 16.9% maloletnih žrtava nije bilo podataka o osudi (Nikolić-Ristanović, 2009a). To je u potpunom neskladu sa Instrukcijom MUP Srbije o uslovima za odobrenje privremenog boravka stranim državljanima - žrtvama trgovine ljudima koja sadrži odredbu o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima za nedozvoljeni ulazak, odnosno boravak u zemlji. Takođe, to je u suprotnosti sa praksom nekažnjavanja ženskih žrtava.

Pri tome, s obzirom da službe za pomoć žrtvama trgovine ljudima u Srbiji uglavnom imaju reaktivni pristup, odnosno pomažu prvenstveno žrtvama koje su im upućene od policije i drugih institucija i lica a ne žrtvama koje su same otkrile svojim proaktivnim aktivnostima, one ne obilaze žrtve trgovine koje se nađu u zatvoru, ali ni one u prihvatilištima za migrante. Samim tim, muškarci – žrtve trgovine koji se nađu u zatvoru ili Prihvatilištu za strance nemaju pristup uslugama službi za žrtve, niti u zatvoru dobijaju potrebne informacije, a često ne mogu da zadovolje ni druge potrebe, poput lekarske pomoći i slično. Kao posledica toga, oni se često osećaju potpuno bespomoćno kada izađu iz zatvora. Pri tome je posebno bio delikatan položaj Albanaca sa Kosova, sa kojima se, zbog nji-

hovog nedefinisanog statusa, nedosledno postupalo vezano za napuštanje zemlje nakon izdržane kazne (Nikolić-Ristanović, 2009a).

Manji broj muških žrtava koji ima pristup uslugama službi za žrtve, uglavnom dobija pomoć koja nije adekvatna jer nije prilagođena njihovim potrebama. Naime, muškarci pomoć dobijaju od službi čije usluge su kreirane i prilagođene potrebama ženskih žrtava. U Srbiji ne postoje sigurne kuće namenjene smeštaju muškaraca, kako punoletnih tako i maloletnih. To ima za posledicu da za punoletne muškarce, domaće državljane, uopšte ne postoji mogućnost smeštanja na sigurno mesto, dok se strane punoletne žrtve i maloletnici smeštaju u institucijama neprimerenim smeštaju žrtava uopšte, odnosno potrebama žrtava muškog pola posebno.

Pri tome, postoji razlika u smeštanju domaćih i stranih žrtava, kao i punoletnih i maloletnih. Naime, punoletni stranci smeštaju se u Prihvatilište za strance. Deca – strani državljani od 10 do 14 godina smeštaju se u Prihvatilište Zavoda za vaspitanje dece i omladine, a starija u Prihvatilište za strance. Domaće maloletne žrtve muškog pola smeštane su u sigurne kuće za žene žrtve trgovine, u Prihvatilište Zavoda za vaspitanje dece i omladine i u sigurnu kuću za žene i decu žrtve nasilja. Takođe, muška deca su smeštana i u hraniteljske porodice (Nikolić-Ristanović, 2009a).

Osim toga, u Srbiji je generalno nedovoljna ponuda šireg dijapazona usluga za žrtve trgovine ljudima, poput informacija i emocionalne podrške, koje su za muškarce prihvatljivije od sigurnih kuća. Ovo je povezano i sa problemom isključivanja opštih službi i organizacija za pomoć ženama i deci žrtvama nasilja iz nacionalnog mehanizma upućivanja i ukupne neadekvatne iskorišćenosti postojećih društvenih kapaciteta za pomoć žrtvama.

Imajući u vidu napred navedeno, kao i rodne stereotipe o žrtvama, ne čudi da je odbijanje, inače oskudne pomoći,¹⁸ mnogo izraženije među muškim nego među ženskim žrtvama.

KA SVEOBUHVAATNOM I RODNO SPECIFIČNOM PRISTUPU POMOĆI ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U SRBIJI

Imajući u vidu nalaze istraživanja opisanih u ovom radu, kao i uvid u savremeni institucionalni okvir suprotstavljanja trgovini ljudima, dolazi se do zaključka da u Srbiji još uvek ne postoji jasno pravno definisan institucionalni okvir upućivanja i pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima. Uloge različitih aktera postojećeg anti-trafiking mehanizma nisu precizirane, a primetan je i nedostatak protokola koji bi preciznije definisali oblike međusektorske saradnje. Podaci opisanih istraživanja takođe dovode u pitanje ulogu Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima kao centralnog tela nacionalnog mehanizma upućivanja. Naime, podaci do kojih se došlo pokazuju da ne postoji redovno i po određenoj proceduri ustaljeno informisanje Službe o žrtvama koje identifikuje neka druga institucija ili organizacija. Uz to, žrtve, kao i drugi akteri u sistemu pružanja pomoći, podrške i zaštite često i ne znaju da u slučaju potrebe (kada je žrtva prepoznata) treba da kontaktiraju Službu. Takođe, koordinacija čini minimalni deo

18 Odbijanje je izraženo bilo u potpunom neprihvatanju pomoći ili u prihvatanju pomoći, a onda napuštanju skloništa ili drugog sigurnog smeštaja.

aktivnosti Službe, dok veći deo njenih aktivnosti zapravo predstavlja pružanje različitih vidova direktne pomoći. Najzad, Služba ne poseduje bazu podataka o postojećim službama i uslugama za žrtve, što svakako predstavlja prepreku za ostvarivanje veće koordinacione uloge, ali i za korišćenje širih društvenih resursa za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Pružanje pomoći i podrške muškim i ženskim žrtvama trgovine ljudima deli slabosti postojećeg nacionalnog mehanizma upućivanja. Čitav niz faktora utiče na to da se u proces identifikacije žrtava trgovine oba pola ne uključuje širi krug aktera. To su, pre svega, nedostatak edukacije o žrtvama trgovine ljudima, nedostatak informacija o funkcionisanju nacionalnog mehanizma upućivanja, kao i odgovarajućih informacija o službama na nacionalnom i lokalnom nivou, ali i činjenica da postojeći nacionalni mehanizam upućivanja nije prilagođen potrebama dece i muških žrtava trgovine. Uz to, primećuje se još uvek dominantan reaktivan pristup službi za žrtve, posebno onih koje su specijalizovane za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima, kao i isključivanje opštih službi za žrtve iz nacionalnog mehanizma upućivanja i pružanja pomoći.

Kako bi se otklonili uočeni nedostaci i popunile postojeće praznine, potrebno je unaprediti i zakonski regulisati celokupan anti-trafiking sistem, odnosno, sistem upućivanja, pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima. S tim u vezi posebno se važnim čini jasno zakonsko regulisanje uloge svih aktera koji pružaju pomoć maloletnim žrtvama trgovine ljudima i to na način koji će omogućiti jasnu distinkciju njihovih nadležnosti. Unapređenje sistema pomoći zahteva i razvijanje i formalizovanje mehanizama međusektorske saradnje na lokalnom nivou (horizontalno povezivanje), kao i njihovo povezivanje sa postojećim nacionalnim mehanizmom za koordinaciju i kreiranje politike suprotstavljanja trgovini ljudima (vertikalno povezivanje). U cilju boljeg korišćenja postojećih resursa potrebno je uložiti napore i u cilju razvijanja saradnje između aktera koji pružaju podršku ženama žrtvama trgovine sa organizacijama i institucijama koje pružaju podršku i pomoć ženama žrtvama drugih oblika nasilja. Uz to, neophodno je razvijanje rodno osetljivih usluga, koje će biti primerene potrebama kako ženskih, tako i muških žrtava, i to kako maloletnih tako i punoletnih lica.

Unapređenje sistema upućivanja, podrške i pomoći žrtvama trgovine ljudima zahteva stvaranje uslova za uključivanje daleko većeg broja aktera u proces identifikacije i pružanja podrške i pomoći žrtvama trgovine i to, pre svega, kroz: edukaciju svih onih koji dolaze ili mogu da dođu u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima, podizanje svesti građana o tome kome mogu da se obrate u slučaju da je nekome potrebna pomoć i podizanje svesti potencijalnih i aktuelnih žrtava o tome kome one mogu da se obrate ukoliko im je potrebna pomoć.

Najzad, u cilju unapređenja anti-trafiking mehanizma potrebno je uspostaviti nacionalni informacioni centar, koji bi razvio i redovno ažurirao bazu podataka o postojećim službama i uslugama za žrtve i koji bi davao i distribuirao informacije o postojećim uslugama potencijalnim i aktuelnim žrtvama trgovine, akterima anti-trafiking mehanizma, kao i svim drugim licima kojima su ove informacije potrebne.

LITERATURA

1. Andrijašević, R. (2007): „Beautiful dead bodies: gender, migration and representation in anti-trafficking campaigns“, *Feminist Review*, 86, str. 24-44.
2. Bjerkan, L. (2005): (ur) *Samo moj život: rehabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd.
3. Bjerkan, L., Dyrild, L. (2005): „Život pod okriljem“, u: L. Bjerkan (ur) *Samo moj život: rehabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd, str. 133-169.
4. Ćopić, S., Nikolić-Ristanović, V. (2006): „Mehanizam praćenja trgovine ljudima u Srbiji“, u: J. Škrnjug (ur) *Praćenje fenomena trgovine ljudima – BiH, Hrvatska, Srbija*, Beograd: IOM, str. 67-96.
5. Ćopić, S. (2009): „Karakteristike trgovine muškarcima u Srbiji“, u: Nikolić-Ristanović, V. (ur) *Trgovina muškarcima u Srbiji*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd: str. 77-124.
6. Ćopić, S., Dimitrijević, J. (2009): „Rasprostranjenost i struktura trgovine muškarcima u Srbiji“, u: Nikolić-Ristanović, V. (ur) *Trgovina muškarcima u Srbiji*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd: str. 59-76.
7. Jovanović, S., Savić, M. (2008): *Nacionalni mehanizam upućivanja žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji*. Beograd: NVO Atina.
8. Kovačević-Lepojević, M., Dimitrijević, J. (2009): „Pregled rezultata dosadašnjih istraživanja i drugih raspoloživih podataka o trgovini muškarcima u svetu i Srbiji“, u: V. Nikolić-Ristanović (ur) *Trgovina muškarcima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd, str. 17-48.
9. Kröger, T., Malkoč, J., Uhl, B. (2004): *National Referral Mechanisms: Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons – A Practical Handbook*, Warsaw: OSCE/ODIHR.
10. Nikolić-Ristanović, V. (2005): „Ko su žrtve koje smo srele i šta ih je učinilo ranjivim?“, u: L. Bjerkan (ur) *Samo moj život: Rehabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije*, Viktimološko društvo Srbije: Beograd, str. 71-97.
11. Nikolić-Ristanović, V. (2009): (ur) *Trgovina muškarcima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd.
12. Nikolić-Ristanović, V. (2009): „Podrška, pomoć i zaštita žrtava trgovine muškarcima: rezultati istraživanja“, u: V. Nikolić-Ristanović (ur) *Trgovina muškarcima u Srbiji*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, str. 199-220.
13. Nikolić-Ristanović, V., Dimitrijević, J. (2009): „O istraživanju trgovine muškarcima u Srbiji: predmet, cilj, uzorak i metod“, u: V. Nikolić-Ristanović (ur) *Trgovina muškarcima u Srbiji*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd, str. 49-59.

14. Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S. (2010): *Pomoć i podrška ženama žrtvama trgovine ljudima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd.
15. Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Milivojević, S., Simeunović-Patić, B., Mihić, B. (2004): *Trgovina ljudima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i OEBS.
16. Simeunović-Patić, B. (2009): „Pravni i institucionalni okvir društvenog reagovanja na problem trgovine ljudima u Srbiji“, u: V. Nikolić-Ristanović (ur) *Trgovina muškarcima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd, str. 153-186.
17. Surtees, R. (2008): „Traffickers and Trafficking in Southern and Eastern Europe: Considering the Other Side of Human Trafficking“. *European Journal of Criminology*, 5 (1), str. 39-68.
18. US Department of State (USDS) (2008): *Trafficking in Persons Report*, www.state.gov/g/tip
19. US Department of State (USDS) (2009): *Trafficking in Persons Report*. U.S. Department of State Publication 11407, Office of the Under Secretary for Democracy and Global Affairs and Bureau of Public Affairs, Washington, D.C.
20. World Health Organization (WHO) (2003): Preporuke Svjetske zdravstvene organizacije za vođenje razgovora sa ženama – žrtvama trgovine ljudima. London: WHO.

CHALLENGES IN SUPPORTING VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING IN SERBIA

¹Vesna Nikolić-Ristanović, ²Sanja Ćopić

¹University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation,

²Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade

Summary

Supporting victims of trafficking is linked to numerous problems and challenges. One of the most important is certainly related to the identification of victims, together with the forms of available support and the victims' access and use of existing opportunities of support and assistance. Particularly important is the question of (non)punishment of victims, as well as the questions related to the following issues: identification and providing support to child victims, victim's rights to assistance in accordance with her/his needs, informed consent of the victim to certain forms of support, particularly in terms of putting the victim in a shelter, victim's protection in the criminal procedure and the non-recognition of males as victims etc.

The paper aims at presenting results of the surveys, which relate to the above-mentioned key questions in regard to providing assistance and support to female and male victims of trafficking in Serbia. The system of assistance and support that exists in Serbia is firstly described. This will be followed by presenting the results of two surveys conducted by the Victimology Society of Serbia. The first one is the survey of male trafficking in Serbia, which was carried out in 2008 and 2009 on the basis of the interviews with professionals, victims and perpetrators. The second one is the research on assistance and support to women victims of trafficking, which was carried out in 2009 on the basis of the interviews with those directly involved in providing support to victims. In both surveys the data were also collected through direct monitoring of the court trials.

At the end of the paper recommendations for the improvement of the system of assistance of support to victims of trafficking of both sexes in Serbia are provided.

Keywords: trafficking in women and men, victim support, Serbia.